Nagy Péter

Bécstől Drezdáig

Dósa Elek tanulmányútjának első, csehországi szakasza (1830)

Dósa Elek (1803–1867), a neves erdélyi jogtudós fiatalkori útinaplója (1830) hosszú évtizedek lappangását követően 2018-ban került a kutatás látókörébe[1] a rimaszombati Gemersko-Malohontské múzeum könyvtárában.[2] Nagy terjedelme miatt e helyütt csak egy részletét, az indulást és az első hetek történéseit ismertetem, mivel a Drezdáig tartó szakaszról a Dósa Elek életével foglalkozó egykorú és későbbi hírlapi cikkek és tudományos munkák nem adnak hírt, ahogyan az eddig feldolgozott vonatkozó levéltári emlékek sem tesznek említést. Az út hatásának felméréséhez azonban elsőként nélkülözhetetlen Dósa későbbi életének legfontosabb mozzanatait is rögzíteni.

1. Dósa Elek élete

A makfalvi Dósa vagy Dózsa család a régi székely famíliák egyike volt. Dósa Gergely, Dósa Elek édesapja a marosvásárhelyi református főtanodában a jog különböző területeiről tartott előadást, édesanyja Basa Rákhel.[3] Korábban a család több tagja is az intézmény oktatója volt.[4]

Dósa Elek 1803. március 15-én született, ahogyan mondogatta, *„Julius Caesar halála, az 1811-iki devalvatio s az 1848-iki emlékezetes események napján”*.[5] Tanulmányait a marosvásárhelyi református főtanodában kezdte 1810-ben. A latin nyelvű osztályt kitűnő eredménnyel végezte, majd 1819-től ugyanitt tanult történelmet, bölcsészetet, jogot és teológiát. 1825-ben, utolsó iskolai évében már a filológiai osztályban tanított.[6] 1826-ban édesapja meghalt, a megüresedő jogtanári katedrát alig 23 évesen ő kapta meg azzal az engedménnyel, hogy előtte három évet önképzéssel tölthet.[7] 1827-ben sikeres vizsgát tett jogból, törvényszéki gyakorlatból és történelemből. Ugyanebben az évben Bárczay Pál Pest megyei alispán mellett volt gyakornok, majd egy ügyvéd mellett

---

[1] Ezúton szeretném megköszönni Szabó András Péter történésznek, hogy a kéziratról készített felvételeket a rendelkezésemre bocsátotta.

[2] GM M, 9573.

[3] Koncz, 2006, 204–205.

[4] Incze István, Dósa Elek anyai felmenője filozófiát és számtant tanított, míg anyai nagyapja, Basa István (1743 – 1808. július 27.) a teológia professzora volt. Szabó, 1867, 254–256; Koncz, 2006, 170–171, 419. Később Dósa Elek fiatalon meghalt Miklós nevű fia is az intézményben tanított 1866–1871 között.

[5] Dósa, 1868, 22.

[6] Koncz, 2006, 317.

[7] Fábián Dániel feljegyzései a Főkonsistorium üléséről. ANDJM Colegiul reformat TM. Documentum Scolare 817.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 635 2022. 01. 27. 13:14:46

gyakornokoskodott. Kiemelkedő tehetségére utal, hogy Kövy Sándor, a neves jogtudós, akinek előadásait Dósa két hónapon át hallgatta Sárospatakon, vizsgáinak sikeres letételét követően megajándékozta egyházi jogtannal foglalkozó munkájának kéziratával.[8] Ügyvédi tanúsítványát 1828-ban vehette át, a jogtudori oklevelét pedig 1829. június 16-án kapta meg a pesti egyetemen, és így Erdély első jogtudósa lett.[9] Az akkori szakvizsgának megfelelő rigorózumra készülve hat kivonatot készített a jogtudomány különböző területeiből,[10] amelyek később oktatói munkásságának fontos elemei lettek. Dósa későbbi tudományos működésének egyik sajátossága volt, hogy tanulmányai főképp kéziratban terjedtek el Erdély egész területén. A kőnyomtatás időigényessége miatt, továbbá az anyagi források hiányában ezek közül kevés került sajtó alá, illetve újságok hasábjaira.[11] Műveinek elterjedtségét és jelentőségét bizonyítja, hogy Wesselényi Miklós utolsó, 1848-ban Dósa Eleknek címzett levelében arról írt, hogy a fiataloknak szóló államismereti tankönyvének megírásakor nagyban támaszkodott Dósa *Jus Publicum* című művére.[12]

Még 1829. decemberben kérvényezte, hogy tudásának gyarapítása érdekében néhány német egyetemet meglátogathasson. A metternichi kormányzat magyarokra vonatkozó oktatáspolitikája miatt azonban – amely a tanulni és világot látni vágyó magyar fiatalokat itthon akarta tartani – az ilyen jellegű engedélykérelmeket rendszerint elutasították. Dósa Elek is csak kivételesen, I. Ferenc király magánkihallgatása után kapott fél évre szóló külföldi tartózkodási engedélyt.

Útjáról hazatérve 1831-ben foglalta el katedráját Marosvásárhelyen, ahol a kétéves képzés keretében erdélyi köz- és magánjogot, perjogot, büntetőjogot, római magánjogot és református egyházjogot tanított egészen 1848-ig.[13] Szász Károly jogtanár halála után Dósa Eleknek köszönhetően lassan Marosvásárhely lett a jogi és politikai pályára készülők központja. E két tanár óráiról került ki Erdély csaknem összes jeles publicistája.[14]

Dósa fiatal korától figyelemmel kísérte mind az erdélyi, mind az anyaországi közéletet,[15] melyből egyre nagyobb mértékben vette ki a részét. A '30-as évektől kezdve aktív résztvevője volt Marosszék politikai küzdelmeinek.[16] A jog alapján nyugvó, mérsékelt szabadelvűséget vallotta, magát Széchenyi követői közé sorolta. Publicisztika terén ebben az időszakban volt a legaktívabb. Ahogyan a tudóst meglehetősen ellentmondásos

---

[8] Szabó, 2019.
[9] Koncz, 1889, 317.
[10] *Brevis Extractus Jurisprudentia Regni Hungaria,* 1828, *Brevis Extractus Institucionum Juris Criminalis Hungarici,* 1828, *Extratus Juris Civilis Romani,* 1828, *Procognosenda historica juridica juri civilis romani,* 1828, *Extractus juris canonici,* 1828. ANDJM Colegiul reformat Tirgu-Mures: Seria: Manuscrise; *Extractus juris natura,* 1828; TBK Ms 269.
[11] Á. R. 1867, 1.
[12] *Wesselényi Miklós levele Dósa Elekhez, 1848. szeptember 25.* ANDJC, F 250.
[13] Á. R. 1867, 1.
[14] Uo.
[15] BCULB Ms 3158, Ms 1994; Balás 39.
[16] Farkas, 1867, 400.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 636 2022. 01. 27. 13:14:46

személyiségnek lefestő Miskolczy Ambrus fogalmaz: Dósa a ’30-as években a magyar nemzeti „ellenállás” egyik legnépszerűbb alakjává vált.[17]

A ’40-es években igen nagy port kavart hírlapi vitát folytatott Pálffy Jánossal és Berzenczey Lászlóval, amelynek középpontjában a jobbágyi terhek megváltásának, továbbá az úrbéri viszonyok székelyföldi sajátosságainak kérdései álltak. Dósa álláspontja az volt, hogy a székely alkotmány értelmében ezen a területen *de jure* nincs jobbágyság,[18] de Székelyföldön a társadalmi feszültség feloldását csak a közteherviselés deklarálása révén lehet remélni.

1849-ben, a függetlenség kimondását követően a Brassó környéki területek kormánybiztosa lett.[19] A szabadságharc leverése után elfogták, és Marosvásárhelyre internálták, majd 1851. október 15-ére a pesti törvényszék elé idézték, ahol 1852. május 5-én négyévi várfogságra és teljes vagyonelkobzásra ítélték.[20] Az ítélet jogerőre emelkedését Dósa Elek letartóztatása követte. Először Szebenbe, majd Bécsbe vitték.[21] A bécsi (josefstadti) fogság alatt fordította magyarra Jeremy Bentham *Theory of Legislation* című jogtudományi művét.[22]

Fél év múlva, november 25-én császári kegyelemmel kiszabadult a börtönből, de katedráját egészen 1861-ig nem kaphatta vissza, gyakorlati munkát kellett vállalnia a családja eltartása érdekében. 1861-ben megérkezett a régóta áhított levél, miszerint az egyházi főtanács elrendelte Marosvásárhelyen egy jogi tanszék felállítását. Dósa megújult szorgalommal és lelkesedéssel kezdett a tanszék szervezésébe. Ugyanebben az évben jelent meg a hányatott sorsú *Erdélyhoni jogtudomány*. A terjedelmes mű megjelenése után, még 1861-ben, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta.[23] Székfoglaló előadását 1863-ban olvasták fel,[24] témája az éppen akkor sajtó alatt lévő, *Az erdélyhoni evangelico reformátusok egyházi jogtana* volt.[25]

1865-ben Dósa Elek ismét közjogi feladatot kapott, ő képviselte Marosvásárhelyt az 1865 novemberében Kolozsváron megnyíló erdélyi országgyűlésen. A gyűlésen hosszú és heves viták zajlottak magyarok, székelyek, szászok és románok között. December 5-én Dósa egy két és fél órás beszédet tartott, amelyben hevesen támadta az uniót ellenzők nézeteit.[26]

---

[17] Miskolczy, 1986, 1333.
[18] Uo.; Nagy, 2014, 94–110.
[19] MNL OL X7162. 17670/8. A kormánybiztosi tevékenységével foglalkozott: Somogyi, 2017.
[20] *A pesti hadi törvényszék ítélete, 1852. május 5.* ANDJC, F 169.
[21] Marosvásárhelyi főoskola elöljárósága az Egyházi Főtanácsnak, ANDJM, Colegiul reformat TM, Documente scolare 2035.
[22] BCULB Ms 1818. Bentham kéziratait Étienne Dumont rendezte össze francia nyelven: *Principes de législation, Traités de législation, civile et pénale*. Ezt a művet fordította le Charles M. Atkinson 1914-ben angolra. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy e jelentős művet előbb fordították le magyarra, mint angolra. Dumont–Atkinson, 1914.
[23] Fekete, 1975, 59.
[24] MTA KIK, NJ, 1863.
[25] Fekete, 1975, 59.
[26] Ürmössy, 1894.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 637 2022. 01. 27. 13:14:46

Az 1866. január 10-én az erdélyi országgyűléshez érkezett királyi leirat „megengedte", hogy az erdélyi képviselők részt vegyenek a Pesten ülésező országgyűlésen, az unió kimondását azonban a nemzetiségek és a különböző vallásfelekezetek jogigényeinek kielégítésétől tette függővé.[27] Dósa a pesti országgyűlésen ismét Marosvásárhely képviselőjeként vett részt. A minisztérium újjászervezésekor Horvát Boldizsár államtitkárnak kérte fel, Wenckheim Béla pedig Marosszék „főtisztségét" kínálta neki.[28] Mindkettőt visszautasította, ismételve, hogy legfőbb célja az unió elősegítése.[29] Végül az országgyűlés a képviselőház másodalelnökévé választotta.[30] Dósa a képviselőház számtalan bizottságának munkájában részt vett, ebből legjelentősebb a Kodifikációs Bizottságban végzett tevékenysége, melynek elnöke is volt. Az országgyűlés 1866. április 26-án egy bizottságot hívott össze az erdélyi unió ügyében, amelyben ő is fontos feladatokat vállalt.[31]

Dósát még az 1865. évben az Akadémia tiszteleti tagjává választotta.[32] Székfoglaló beszédét azonban már nem tudta megtartani. Először halasztást kért betegségére és elfoglaltságaira hivatkozva,[33] azonban már nem tudta befejezni *A jogbiztonság feltételei* című székfoglaló beszédét.[34] Dósa Elek 1867. november 19-én hunyt el.[35] Az országgyűlés képviselőháza a központi költségvetés terhére rendezte meg temetését[36] a Nemzeti Múzeumban, ahol megjelentek a képviselőház, a főrendi ház, a kormány és a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, valamint a magyarországi egyházak vezetői.[37]

2. A naplóról

A kézirat hosszú útja ismeretlen, a füzet lapjaira annyit rögzített utólag egy ismeretlen kéz, hogy Kálmán Károly mészárosmester ajándékaként került a rimaszombati múzeum gyűjteményébe 1931. szeptember 24-én.

Az éppen 27. életévét betöltő ifjú erdélyi jogász „Jegyzések Német Országi Utazásomba" címmel kezdte meg élményeinek feljegyzését születésnapjának másnapján, 1830. március 16-án, Bécsben. Az utazás két nappal később kezdődött, az utolsó írott lapokon pedig kiderül, hogy szeptember 1-jén érkezett vissza Bécsbe.

A magyar nyelvű kézirat mintegy 237 oldal, a feljegyzett eseményekkel egy időben született.

---

[27] Pál, 2010, 145.
[28] Pál-Antal, 2004, 74. A tisztség pontos megnevezése nem ismert. 1867-ben gróf Mikó Mihályt nevezték ki ideiglenes főkirálybíróvá.
[29] *Dósa Elek,* 1867, 2.
[30] Farkas, 1867, 401.
[31] *Dósa Elek,* 1867, 2; Pál, 2010, 207.
[32] Fekete, 1975, 59–60.
[33] MTA KIK, RAL 194/1867.
[34] BCULB Ms 2215.
[35] Szabó, 1867, 277.
[36] *CLXXVI. ülés jegyzőkönyve,* 1868, 70.
[37] Dósa, 1867, 280.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 638 2022. 01. 27. 13:14:46

A Dósa Elek életével foglalkozó írások mind megjegyzik, hogy 1830 tavaszát és nyarát barátjával, Szentkirályi Mórral Németország egy részének beutazásával töltötte, végigjárva mindazon egyetemeket, melyek látogatására engedélyt kapott. Ennek némiképp ellentmond a napló, ugyanis az első hetek leírásai egyáltalán nem említik Szentkirályi nevét, de azt sem, hogy állandó útitársa lett volna, sőt, Dósa több helyen is a magány érzéséről számolt be, és honvággyal küzdött. Ezzel a tudósi pályát meghatározó időszakkal kapcsolatban egy másik – korábban a jelen tanulmány szerzője által is erősített – panel is korrekcióra szorul. Minden korábbi forrás rögzítette, hogy ennél a lehetőségnél fogva Dósa előadásokat hallgathatott a göttingeni, kasseli, berlini, hamburgi és müncheni egyetemek jogi fakultásain.[38] Az e helyütt rögzített naplórészlet azonban már rögtön az elején bebizonyítja, hogy nem az előre meghatározott terv szerint alakult az út. Elsőként Prágában töltött el egy hetet, március 24-én érkezett meg, és 30-án indult Drezdába. Prágában jogi előadásokat is hallgatott, valamint bejárta az egész várost. Fontos adalék, hogy – jelenlegi ismereteink szerint – egyik egyetemen sem iratkozott be. Ennek oka az lehetett, hogy a német egyetemek meglátogatására összesen fél évet kapott, az úti célok nagy száma miatt azonban annyi időt egyik városban sem tölthetett, hogy ott hosszabb ideig tanulhasson.

Figyelemre méltó, az út sikerességét és fontosságát erősítő adalék egy Goethe naplójában tett bejegyzés, miszerint a híres költő és író vendégül látta Dósát otthonában.[39] Az ottléte nemcsak a Goethe nyomtatásban kiadott naplójához készült regiszterben, hanem a sajtó alá rendezett kötetben is fellelhető, de a szerkesztő kivette a kötetből Goethe Dósával történő találkozóját jellemző szavait, így csak a látogatás ténye az egyetlen ismert információ ebben a kérdésben. Ez alapján azonban megállapítható, hogy Weimarban is járt, és találkozott Goethével két évvel a költő halála előtt.[40]

Dósa Elek a naplóban részletesen ismertette azokat a helyeket, ahol járt. Az adott települések jellege mellett rögzítette a megtekintett épületek és emlékművek elhelyezkedését, kinézetét, és – olykor pontatlanul – a történetüket is igyekezett néhány mondatban rögzíteni. A nevezetességek mellett előszeretettel látogatta a színházakat is, az előadások címét és szereplőik nevét is rögzítette, gyakran a színészek és énekesek által nyújtott teljesítményt is véleményezte, összehasonlította a Pesten és Bécsben tapasztaltakkal. A néhány évvel korábban európai körutat tevő, ugyancsak erdélyi Wesselényi Miklós útinaplójával[41] összehasonlítva megállapítható, hogy amíg Wesselényi minden napjához tett megjegyzést, addig Dósa időnként, de különösen az utazással töltött napokról csupán összegzőleg nyilatkozik, esetleg általános megjegyzéseket tesz, egy-egy helyet és az ott tapasztaltakat ismerteti. Saját gondolatainak sokkal szűkebb teret enged,

[38] Koncz, 1889, 318.

[39] Seifert, 2011, 93.

[40] Papp, 1922, 122–124. Dósa ezen a körútján gyűjtötte össze híres könyvtárának jelentős részét, amely fontos helynek számított az állam- és jogtudományok iránt érdeklődők számára Marosvásárhelyen. Itt alapozta meg Kemény Zsigmond is a jogtudományi ismereteit. A könyvtárát a szabadságharc leverését követően lefoglalták, és jelentős részét elárverezték.

[41] Wesselényi, 1925.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 639 2022. 01. 27. 13:14:46

mint későbbi barátja. A két utazó anyagi helyzete közötti különbség is érezhető, Dósa utazását – a napló tanúsága szerint – végigkíséri a pénz miatti aggodalom.

3. Az átírásról

A napló nyelvezetére, a szöveghűség és az olvashatóság alapkövetelményei mentén, a betű szerinti átírás és a modern helyesírás közötti átmeneti megoldást választottam.

Az eredeti szövegben meglehetősen sok esetben használt nagybetűket csak a személy-, illetve helyneveknél tartottam meg, illetve az intézmények neveiben. Az idegen szavak, a szövegrészekben használt kifejezések esetén az eredeti nyelv szabályai szerint írtam a kis- és nagybetűket. Azokat a kifejezéseket, amelyeket a napló írója részben vagy egészben magyarosított, a hatályos magyar nyelvtan szerint írtam át. A zs hangértékű s-et zs-vel, a tz-t, cz-t c-vel, a ts-t cs-vel írtam át a mai helyesírás szabályai szerint.

A mai helyesírás szerint tettem ki az ékezeteket , valamint a központozást is a jelenlegi nyelvi normák szerint végeztem el, szem előtt tartva az egyes mondatelemek értelmét és az olvashatóság megkönnyítését. A könnyebb értelmezés érdekében a mai helyesírás szerint egészítettem ki vagy rövidítettem a dupla betűket. Kiegészítés pl.: kedvel/kedvvel; rövidítés pl.: sebess/sebes. Igyekeztem mindenhol megtartani a tájnyelvi alakokat.

A szövegben használt rövidítéseket feloldottam, de a mértékegységeket nem, utóbbiakat a lábjegyzetben magyarázom. A helynevek és a személynevek eredeti, a naplóíró által sokszor hallás után lejegyzett alakját megtartottam, és lábjegyzetben jelöltem a ma használt alakot. A latin, német, francia kifejezéseket az eredeti alakban rögzítettem, a mai helyesírás által használt alakot és a magyar jelentést pedig lábjegyzetben tüntettem fel. A nyilvánvaló tollhibákat, toldalékolási hibákat jelzés nélkül javítottam. A szavak egybe- vagy különírását a mai alakban rögzítettem pl.: meg ettem/megettem, a' kik/akik. A szövegben latinul feltüntetett dátumokat humanista helyesírás szerint írtam ki. A földrajzi neveket megtartottam az eredeti alakban akkor is, ha a fentebb ismertetett szabályok valamelyikével ütközik. A helyes elnevezést, a mai elnevezést és az országot lábjegyzetben tüntettem fel.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 640 2022. 01. 27. 13:14:46

Forrás

Dósa Elek

Jegyzések Német Országi Utazásomba

GM M, 9573, p. 3–21. (oldalszámozás nélkül)

Indultam el Bétsből 18. Martii 1830. Ily későn azért, mivel februárban a nagy hó, március elején a Duna áradása az utazást veszedelmessé tette vala. A sebes és nagy részint éjjeli utazást célommal ellenkezőnek tartván landkuttsert[42] fogadtam 7 pengő forinton. Megterhelt szekeréhez képest lovai gyengék lévén, minthogy társaimban, akik közül kettő oskolásgyerek és egy mészároslegény volt, sok reménység az idő meglopásához nem lehetett, előre sejdíteni lehete, hogy az utazás hosszas és unalmasacska fog lenni, ami két részbe is teljesedett, annyival is inkább, mivel a hét, utazásban eltöltött napok közül csak egy volt olyan, amelyen alkalmatlanság nélkül gyalogolni lehetett. A Dunán, minthogy a tábor hídja még nem vala kész, Nussdorfnál[43] jöttünk által hajón nagy bajjal, mert a nagy szél az nap az utasszekereket nagy számmal megrekesztette vala.

Alsó Ausztriában nevezetesebbecske helységek valának Korneuburg,[44] Stockerau,[45] Hollabrun.[46] Mindhárom kisded városok meglehetős kőházakkal. Ezen környéken a szántóföldek soványaknak, köveseknek látszottak, melyen a lakosok szorgalmason trágyázással segítettek. Az erdők fenyőfákkal vegyesek. Az út jól meg van csinálva. A vendégfogadók eléggé alkalmasok, az ételek rosszak, drágák, a kelnerek[47] gorombák. Itt ott szőlős kertek is vagynak, kivált Bétshez közelebb.

Morvában csaknem a határszélben van Znaym szabad királyi város.[48] Magos hegyen fekszik, mint Selmetz,[49] a házai meglehetősek, a piac körül emeletesek, és arra a módra vagynak építve, mint Neusohlon,[50] tudni illik a fedelek az első felemelt kőfal megett V formára áll, s ennél fogva a gyúlás communicatiójának nincs kitéve. Sok szőlőhegyei, gyümölcsöskertjei vagynak, a város körül promenád, a Taje[51] vize mellett, ennél fogva kivált nyárban igen szépen nézhet ki. A tanácsház magos tornyán gothus inscriptio[52] van: de anno 1445.[53] Ezután nevezetesebb városok Budwitz,[54] Stannern[55] kisdedek.

[42] Landkutscher: bérkocsis (német).
[43] Nussdorf (Ausztria).
[44] Korneuburg (Ausztria).
[45] Stockerau (Ausztria).
[46] Hollabrunn (Ausztria).
[47] Kellner: pincér (német).
[48] Znaim (ma: Znojmo, Csehország).
[49] Selmec vagy Selmecbánya/Schemnitz (ma: Banská Štiavnica, Szlovákia).
[50] Besztercebánya/Neusohl (ma: Banská Bystrica, Szlovákia).
[51] Dyje/Thaya folyó, a Morva Alsó-Ausztrián és Dél-Morvaországon keresztülfolyó mellékfolyója.
[52] Gothus inscriptio: gót felirat (latin).
[53] A dátum pontatlan, a felirat szerint 1447-ben kezdték el a torony építését.
[54] Mährisch-Budwitz (ma: Moravské Budějovice, Csehország).
[55] Stannern (ma: Stonařov, Csehország).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 641 2022. 01. 27. 13:14:46

Iglau[56] utolsó városa Morvának. Szabad királyi város, szélesen kiterjedett, lehet 15-16 ezer lakosa, piaca széles. A házak emeletesek, vagynak kávéházok is benne. Flastere[57] felettébb rossz. E felett a hegyen láthatni két kő pyramist, melyek határjegyek Morva- és Csehország közt de anno 1350.[58] Rajta az oroszlán, mint Csehország címere. Mária Theresia restaurálta. Morvában Znayman innen szőlőhegyet látni nemigen lehet, egy-két földön törökbúza vetés reliquiáit láttam, ha meg nem csalatkoztam. Lehet, hogy valaki azért vetette tréfából, hogy a magyar utast kedves honnyára emlékeztesse. Itt az erdők fenyőfából állanak, nem magos hegyeken, sőt többnyire teres pontokon. Földje soványnak látszik, trágyázzák szorgalmason, azonban Znaym határa, amint egy pensionatus[59] tiszt mondá, ad 1 mag után 13. Az utak jók, s többnyire mindenütt vagynak alléék.[60]

Csehország Iglautól kezdve hegyes, havasos, sovány. Nevezetesebbecske helyek Deutschbrod[61] (amint társaim mondák, akik csehek, a Brod nem kenyeret, hanem szaladást, futamodást jelent), Jenigau,[62] itt kezd a föld teresedni és derülni. A fenyvesek ritkábbak, a föld jobb. Tsaszlav[63] és Collin[64] két kisded kis város, a kettő közt balon látszik Kuttenberg,[65] szép épületei, nagy és sok templomai vagynak. Társaim azt mondák, hogy itt arany- és ezüstbányák is voltanak.[66] Collin az Albis[67] partján fekszik, mely akkor nagy áradásban volt. Böhmisch Brod[68] kisded város meglehetős épületekkel. A föld eddig elég jónak és igen ragyásnak látszik, már ekkor (23. Martii) szántottak, vetettek. Két ló vagy két ló módjára hámba fogott kis rőt ökör könnyen bírja az ekét, mely mellett néhol 10-12 esztendős gyerekeket láttam sok helyt. A parasztoknak jó lovai vagynak. Az ökrök kisdedek, gyengék, a sertések olyanok, mint az oláhországiak. Az út mindenütt csinált és jó. Az allee most ültetődik, minthogy a vén fák kivágattak. Iglautól fogva minden fél mérföldre vannak a Prágától való távolságot mutató kőoszlopok (1 mérföld a 4 000°).

24. Martii. 7 napi utazás után ereszkedénk le elfáradt lovakkal, lélekkel és testtel (vagy két napi fatális hasmenés minden erőmtől megfosztott vala) a Ziska hegyén[69] és vára mellett Csehország fővárosába, Prágába.

---

[56] Iglau (ma: Jihlava, Csehország).
[57] Flaster, helyesen Pflaster: járdakövezet, útburkolat (német).
[58] Az emlékművek obeliszkek, amelyeket Mária Terézia 1750-ben állíttatott annak érdekében, hogy jelezze a Csehország és Morvaország közötti határt. A város közelében összesen négy határjelző obeliszk állt.
[59] Pensionatus: nyugdíjazott (latin).
[60] Allee: hosszú, széles, egyenes út, amelynek két oldalán fasor vonul végig (német).
[61] Deutschbrod (ma: Havlíčkův Brod, Csehország).
[62] Goltsch-Jenikau (ma: Golčův Jeníkov, Csehország).
[63] Tschaslau (ma: Čáslav, Csehország).
[64] Kolin (ma: Kolín, Csehország).
[65] Kuttenberg (ma: Kutná Hora, Csehország).
[66] Kuttenberg/Kutná Hora 13. századi alapítása az ezüstbányászatnak volt köszönhető, a középkori Európa ezüstbányászatának központja volt a 16. század közepéig.
[67] Elba (folyó).
[68] Böhmisch Brod (ma: Český Brod, Csehország).
[69] Jan Žižka (Trocnov, 1360 – Přibyslav, 1424. október 11.) huszita hadvezér. 1420 novemberében Pankracnál legyőzte Zsigmond király seregét, ezt követően megszállta Višehrad várát Prága közelében.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 642 2022. 01. 27. 13:14:46

Megérkezésemmel megfutám a város némely utcáit, piacait. Az utcák – régimódi épületekkel, melyek közt egy-egy szép is van – regulátlanok. A flaster a la Vásárhely, legfennebb a la Pest, hegyes kavacs[70] kövekből van, vágja az ember talpát. Sok keresés után találék egy becsületesecske kávéházra is a szőlőnél. A többi nagyon obscure[71] néznek ki. A kávé mindenütt egyaránt rossz. Amazt kivéve kevés emberekre tanáltam bennek, akik többnyire sereznek, kevernek és németül beszélnek. A cseh nyelvet talám csak az alsóbb classisbéliek[72] beszélik. Másnap akarék experentiáimhoz[73] kezdeni, de esni kezdett, és 25-én[74] egész nap tartott. E vala már fatalis környülállás az utazóra nézve. Ezen napokon tehát többnyire az Engelnél,[75] ahol n° 29 valék szállva (a szoba ára napjára 1 Rf[76] 15 Xr[77] W.W[78]) tehát otthon valék kéntelen ülni. Néha-néha kiszaladtam, vagy négy templomot megnéztem, és azzal esmét visszatértem, és bosszankodtam mind az időre, mind még rossz állapotban levő hasamra, mely az itt lévő rossz ételekhez és serhez (a bornak fertálya 1 Rf az ihatónak, az alábbvalók 40–48 Xr) elannyira megkívánható jó appetitusomat[79] csaknem semmivé tette vala. Alig várám az estét, hogy theatrumba[80] mehessek. Az Unerwartete Hochzeitot[81] adták. Monsieur Podhorszki[82] gyenge tenor, különben szalmájában mutat valamit. Dette Beranek[83] meglehetős szoprán. Weiszmantel, a publicum kedves comicusa, nekem nem tetszett. Sikaneder[84] meglehetős bassus; ezt követte die Belagerung von Otzakow[85] pantomim, de sületlen. A Foirmaire lovas társasága lóháton hetvenkedett, de az egészből még sem leve egyéb egy béts i spitakelnél.[86] Megbántam a 40 WW Kr-t. Örvendettem, hogy próbára csak a második parterre[87] mentem volt. A Theater[88] elég csinos, első partere tágos. A második

[70] Kavacs: kavics.
[71] Obscure: homályosan, borúsan, nem bizalomgerjesztően (latin).
[72] Az alsóbb classisbéliek: az alsóbb osztályhoz tartozók.
[73] Experientia: tapasztalatgyűjtés (latin).
[74] Javítva: „mind 25 mind 26.”-ból.
[75] Dósa Elek valószínűleg a ma is szállóként működő Az arany angyal háza (Dům U zlatého anděla) nevű helyen szállt meg, ahol már a 18. század elején is vendéglátóhely működött.
[76] Rf: Rajnai forint, rénes forint.
[77] X: krajcár.
[78] W. W.: Wiener Währung/bécsi pénzláb szerint.
[79] Appetitus: étvágy (latin).
[80] Theatrum: színház (latin).
[81] Giovanni Paisiello (1740–1816) olasz operaszerző 1779-ben bemutatott Il matrimonio inaspettato (Die unerwartete Hochzeit) című operája.
[82] Mathias Podhorsky (1800–1849) operaénekes.
[83] Kateřina Beránková (1808/9–1844 után) operaénekesnő.
[84] Carl Joseph Schickaneder (1773–1845) operaénekes.
[85] Otzakow ostroma (német). Ferdinand Kauer (Klein-Thaya, 1751. január 18. – Bécs, 1831. április 13.) operája. Az opera alapjául szolgáló ostrom az orosz–török háború (1787–1792) egyik legfontosabb ütközete volt (1788. május 31. – december 6.).
[86] Spektakel: lárma, látványosság (német).
[87] Parterre: földszint (német).
[88] Stavovské divadlo, 1781–1783 között épült prágai klasszicista színház, a korszakban még főként német nyelvű előadásokkal.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 643 2022. 01. 27. 13:14:46

parterra logiából[89] áll, ennél fogva szűk. A logék 3 renddel vagynak, sőt a 4ik gallériának is egy része logékból áll. A Bühne[90] nem nagy, de erősnek kell lenni, mert lovat megtart.

26a. Esmét esett. Búmba felkeresém az universitast.[91] Szerencsémre közel kapám felét, ugyan is a Medica és Iuridica facultas[92] közel van a theathrumhoz (Karolinisches Colleg)[93] a többi messzebb, csaknem a nagy híd mellett (Jesuiten Colleg),[94] a Kreutzer kerek, kuppeles[95] és igen szép, temploma[96] mellett, melybe kereken körül szép 12 szent faragott kép áll a falban lévő üvegben. Prédikáltak is benne, de nem hallgaték reá, a képeket néztem, satöbbi. Bémenék a politia Professor Kopetz[97] leckéjére. Examinált[98] éppen, persze, hogy kevés vala a hallgató. Kettő künn ült mellette egy asztal mellett, ezek a procedensek[99] valának, és igen modeste[100] hallgattak. A professor eleget beszélt, de hogy mit? Nem tudom. Voltam Professor Schuszter[101] Jus Patrii professor leckéjén is, ez is examinált. Öreg ember, csendes, száraz beszédje van. Módja akadékoskodó és faggató, nem igen mély kérdéseivel csak zavarja a felelőt. Jobbra-balra egyezősködtek körültem az ifjak, hogy ha megszóllíttatnának, egyik a mást betegnek, absensnek[102] kiáltsák, satöbbi. Délután egy kevéssé gyengébben kezdett esni. Megindultam a város Kleinseite[103] nevű része megnézésére, mely a Moldva vizén túl esik. A Grosze és Kleine Ringen (ezek piacok) és a Jesuitengassen[104] keresztül, melyben sok csinos boltok vagynak (valamint a több főutcákba is) elérék a hídra.[105] Faragott kövekből épült, nagy és erős, mintegy 700 lépés hosszú híd, melynek mind két oldalán 28 kolossalis nagy régi faragott szent-

---

[89] Logia, loge: loggia, oszlopokra támaszkodó, nyitott, árkádos csarnok (olasz).
[90] Bühne: színpad (német).
[91] Universitas: egyetem (latin).
[92] Medica és Iuridica facultas: az orvosi és a jogi kar (latin).
[93] Collegium Carolinum/Karolinum. Az 1348-ban Prágában alapított Károly Egyetem, valamint főépületének neve.
[94] Jesuitencolleg, Clementinum. Az egykori jezsuita kollégium barokk épületegyüttes a Károly híd közelében, Prága óvárosában. 1556-ban, Ferdinánd császár meghívására kerültek a jezsuiták Prágába, ahol oktatási tevékenységbe kezdtek. A Clementinum 1562-ben kapott egyetemi jogot. III. Ferdinánd 1654-ben egyesítette a Clementinumot a Károly Egyetemmel.
[95] Kuppel: kupola (német).
[96] Klášter křižovníků. Prágai templom, amelyet a 13. században egy cseh egyházi keresztes lovagrend alapított. 1663-ban kezdték meg a kolostor barokk stílusú átépítését.
[97] Wenzel Gustav von Kopetz (1782–1857) jogtudós.
[98] Examinál: vizsgáztat, feleltet (latin).
[99] Procedens: eljáró, felelő (latin).
[100] Modeste: szerény (latin).
[101] Michael Schuster (1767–1834) jogtudós, a római jog és az osztrák magánjog tanára a prágai egyetemen.
[102] Absens: távollevő (latin).
[103] Kleinseite/Mala strana: Kisoldal Prága egyik történelmi városnegyede.
[104] Staroměstské náměstí (németül Altstädter Ring, magyarul Óváros tér). A 19. század végéig Velké náměstí (Nagy tér, németül: Großer Ring) elnevezéssel illették. Az Óváros központjában található, a város történelmi magja. A Malé náměstí (németül Kleiner Ring) egy háromszög alakú tér Prága óvárosában, az Óváros tér szomszédságában. A Jesuitengasse az Óváros tér és a Károly híd közötti utca, ma Karlova a neve IV. (Luxemburgi) Károly után. A királyi út része.
[105] Károly híd (Karlův most) a legrégebben álló híd Prágában.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 644 2022. 01. 27. 13:14:46

képek vagynak, ezek közül a feszületnek és a Nepomuk János képének minden ember salutíroz.[106] Az utolsón ezen inscriptiót tanáltam: Divo Johanni ex hoc Ponte dejecto erexit Mathias L. B. Dewonchevich [!] anno 1683.[107] Épült ez híd IV. Károly alatt 1687. Renováltatott VII. Augustus alatt 1684a.[108] Roppant nagy munka, felyül rajta a 200 lépéssel egy gát gyengíti a víz erejét, és hajtja a vizet a malomra oldalfelt.

A hídon túl reákapék a másik híres prágai kávéházra, a Steignitzére. Bementem. Nagyon obscurusnak tanáltam: sötét, piszkos. Vagy 8 ember serezett benne. Felmentem egy darabig a Kleine Seitén, a többit jobb időre halasztottam. Östve Musicalis Akademia volt a szegények institutuma[109] számára. Persze, hogy fájós és korgó hassal is elmentem belé az első parterre. 1 Rf WW. 4 része volt. Az 1.) A Stumme von Portici[110] ouverture-je[111] és első felvonása: az orchester igen jól viselte magát, mintegy 30 személyből áll, kitett eléggé magáért, de a bétsi mellett elenyésznek. Alfonsot adta monsieur Podhorszky még gyengébben, mint Schuszter[112] Bétsbe; Elwirát Madam Podhorszki,[113] lieblingje a publicumnak. Hangja a sopran és alt közt ingadoz, néha kedvetlen, nyers s talán falsch is. A cirádákat parerolja,[114] s evvel vakít,[115] nincs olyan is, mint Madam Ernst; Biankát Delle Friderike Herbst[116] – tetszhetik annak, aki Delle Dupuyt nem látta. A chorus 12 kamaszból, 3 asszonyból és vagy hat fattyúból[117] állott. Persze hogy a bétsi chorus eszembe jutott, de azt hol tanálja fel az ember, elég ez is Prágának. 2., Othello ouverture-ja, egy ária Rossinitől,[118] énekelte Dette Meitl elég gyengén. Nathan der Weiséből egy jelenés.[119] Bayer[120] Nathant jól adta. 3., Overture Ferdinand Cortezből

---

[106] Salutíroz: tiszteleg.

[107] Nepomuki Szent Jánosnak, akit IV. Vencel cseh király 1393-ban innen dobatott a Moldvába. Állíttatta Mathias de Wunschwitz báró 1683-ban. Dósa félreolvasta a nevet. Az eredeti felirat: DIVO IOANNI NEPOMVCENO ANNO MCCCLXXXIII EX HOC PONTE DEIECTO EREXIT MATHIAS L. B. DE WUNSCHWITZ ANNO MDCLXXXIII (latin).

[108] A híd építése egy régi híd helyén 1357-ben kezdődött meg IV. Károly uralkodása alatt, és 1402-ben fejezték be.

[109] Institutum: intézmény, intézet (latin). Az intézet neve Armeninstitut volt. 1783-ban alapították, majd 1827-ben Karl Chotek von Chotkow átszervezte.

[110] Stumme von Portici/La muette de Portici (A portici néma), Daniel-François-Esprit Auber (1782–1871) francia zeneszerző operája.

[111] Overture: nyitány (francia).

[112] Ignaz Schuster (1779–1835) bécsi színész, énekes (basszus).

[113] Kateřina Podhorská (1807–1889) énekesnő (szoprán), 1829-ben házasodott össze Mathias Podhorskyval.

[114] Parerol: díszít (francia).

[115] Itt: megtéveszt, ámít.

[116] Friedrike Herbst (Temesvár, 1800. január 1. és 1801. december 31. között – Prága, 1866. június 22.) színésznő.

[117] Fattyú: kamaszkorban lévő vagy fiatalabb fiú (tájszó).

[118] Gioachino Antonio Rossini (1792–1868) olasz zeneszerző Otello (1816) című operájáról van szó.

[119] Nathan der Weise (Bölcs Náthán) Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) ötfelvonásos drámai költeménye (1779).

[120] Franz Rudolf Bayer (Bécs, 1780. november 30. – Drezda, 1860. április 25.) színész.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 645 2022. 01. 27. 13:14:46

Spontinitől[121] igen jól előadva; egy jelenés a Bildből; variatiók Delle Kainztól,[122] akit még Pesten esmértem. Az elragadó, bámulásig nagy és kedves könnyűséggel. Megforrázta a publicum, de meg is érdemlette ám. Felettébb jól esett nekem, hogy ezen Sängerint, akit Pesten hallottam, itt véletlenül megláttam. Egyszerre kedves ideák lobbantak fel lelkemben. Fanyval és a Györki kisasszonyokkal sokat beszéllettünk vala ezen énekesnőről. Istenem, milyen boldogító érzés lenne ily idegen helyt véletlenül egy magyarra, egy jó ismerősre, egy barátra találni annak, aki ily egyedül kóborol, mint én!! Itt és ekkor láttam az Oberst Burggrafot, Gróf Coteket[123] az udvari logéban, mely felett van az ezüst oroszlány, mint címere Csehországnak. Szegény csehek, szerencsések, hogy legalább címerek van, s hogy az fityeghet még néhol!

27.-e. Felderülvén valamennyire az idő, kiindulék a Kleine Seite megkóborlására. Keresztülmenék a hídon, s arról nézek felfelé a szigetek felé és a hegyre. Bizony szép látás vala. Véletlenül reátanalék a rég keresett Szent Miklós templomára,[124] s itt én a néznivalók után csak nyomászgattam, mint a kopó (Prága leiratáért 3 W W forintot adni sajnálván). Ezen templomnak már csak a külsője sokat ígérő – a frontispicium[125] mindenféle szent faragott képekkel, cirádákkal van felékesítve, valóban imponál a nézőnek. Az ajtó felett ezen inscriptiót kapám: „Franciscus Carolus Liebsteinsky S. R. I. Comes a Kolowrat.[126] A belsője minden várakozást felyül múló, akár architektúrái magos nagyságát, akár a mennyegzeteket díszítő szép festéseket, akár a bizony leírhatatlan sok minden cifraságokat, akár az eklesiai atyák kolossalis laqirozott[127] (alighanem fa, amint a Sanctus Gregorius Nanzianzenus[128] megrepedéséből sejdítém) kezeit nézve. Közel az oltárhoz egy merész, felséges Kuppel emelkedik, s valami szent világossággal illuminálja a szent helyet. Az orgona nagy. Kereken körül széles galéria van, s az alatt 10 oldal oltár, ezenkívül apró galériácskák. Egyszóval ez a templom a legszebb azok közül az újabbak közt, melyeket láttam. Ezzel szemben van a Lichtensteinisches Gebäude,[129] nem sokat mutat. A templomon felyül van a Bankal (váltóház) probálám banknotáimat

[121] Gaspare Lugi Pacifico Spontini (1774–1851) olasz zeneszerző történelmi tárgyú operája, a Fernand Cortez, Ou la conquête du Mexique (Ferdinand Cortez, avagy Mexikó meghódítása, 1809).

[122] Marianne Kainz-Holland (Innsbruck, 1800. május 19. – Brünn, 1866. március 21.) énekesnő.

[123] Karl Chotek von Chotkow (1783–1868) prágai fővárnagy.

[124] Kostel svatého Mikuláše. Késő gótikus és barokk stílusú, Szent Miklós tiszteletére szentelt templom Prága Kisoldal nevű negyedében. A területen a XIII. század óta áll templom, a jelenlegi épületet 1732 és 1737 között építették.

[125] Frontispicium: homlokzat (latin).

[126] František Karel I. Libštejnský, Kolovrat grófja (Innsbruck, 1620. május 13. – Brno, 1700. május 5.) cseh nemes, Morvaország leghosszabb ideig hivatalban lévő tartományi kormányzója volt.

[127] Laqirozott: lakkozott.

[128] Nazianzi Szent Gergely (Kappadókia, 329/330 – Arianz, 389/390. január 25.) teológus, Konstantinápoly püspöke 379-től 381-ig I. Gergely néven.

[129] Palais Liechtenstein/Liechtenstein-palota. Klasszicista épület a prágai Kisoldal városrészben. Homlokzatát az 1790-es évek elején építették.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 646 2022. 01. 27. 13:14:46

ezüsttel felváltani, de szombaton nem váltanak. Előtte a Szentháromság szép statuája.[130] Egy horgas, elég meredek flaszterezett úton megyen fel az ember a Burgba,[131] a cseh királyok régi lakhelyébe. A hegyről a Moldva vizére, a Neustadtra[132] és az Altstadt[133] egy részére, valamint a Kleinseitén a Herzog Lobkowitz épületére, kertére[134] szép a kinézés. Hasonlít valamit a budai várról való lenézéshez, de csak valamicskét, és elég, hogy a magyar szívbe egy oly szép és oly kedves reminiscentiát[135] megeleveníthet. A Burg kívülről többet ígér, mint ad. Mátyás[136] építette,[137] rajta a kétfejű sas. Siettem keresztül rajta a Dommkirchébe.[138] [!] Egy veres hacukába dugott, parókás vén histrio[139] nyakon csípe, s vezetni kezde. Jobbra legelöl van a Szent Vencel kápolnája, ahol régen szokták koronázni a királyokat. Itt van a szent koporsója, ebben tartják a Nepomuk János épen maradt nyelvét a Monstrantia Tabernaculumába.[140] Itt van egy jó kép Lukas Granachtól[141] a Szent Vencel[142] Boleslaw által való megölését ábrázolja.[143] A szent az ajtó rézkarikájához (amely a kápolna ajtaján in natura látható) fogódzik, Boleslaw[144] vág a nyakához gyilkos módra. Ezen kápolna balkéz felől való oldalában van egy kerekded kis kosár vasból: Denkmahl der Feuerprobe.[145] Ezután több, melyekben oltárok következnek. Az egyikben elég szép a Senabue[146] Madonnája, a másba pompás a Trevisano[147] képe, ábrázolja a József halálát. A Jesus a haldokló mellett állva azt tartja. Mária az ágy mellett ül egy imádságoskönyvvel. Valóban szép és interesant[148] kép. Az egész templom-

---

130 A Szentháromság-szobor egy barokk pestisoszlop a prágai Kisoldal téren. (Kleinseitner Ring/Malostranské náměstí) Az oszlopot az 1713-as pestisjárvány megszűnése utáni hálából építették, és 1715-ben fejezték be.

131 Burg: vár (német).

132 Neustadt: újváros (német).

133 Altstadt: óváros (német).

134 A barokk stílusú palota 1753-tól a Lobkowicz család tulajdona volt. 1927-ben a család eladta az épületet az államnak.

135 Reminiscentia: emlékezés, visszaemlékezés (latin).

136 Habsburg Mátyás (1557–1619), II. Mátyás néven magyar király, I. Mátyás néven német-római császár.

137 A vár építésének számos fázisa volt, többször részben át is építették. Dósa Elek tévesen gondolta, hogy az egész várat I. Mátyás építtette. Ezt valószínűleg az 1614-ben befejezett díszkapun lévő dátumból gondolta, mivel a kaput a császár után Mátyás-kapunak hívják.

138 A prágai Szent Vitus-székesegyház (cseh nyelven: Katedrála svatého Víta) a prágai várban található. A ma is álló épületet 1344-ben kezdték építeni.

139 Histrio: színész (latin).

140 Nepomuki Szent János kanonizációjában fontos szerepet játszott az a maradvány, amelyet a szent nyelvének tartottak. Erről később bebizonyosodott, hogy az agyszövetének egy mumifikálódott része.

141 Lucas Cranach (1472–1553) német reneszánsz festő. A templom főoltárát is ő festette, ezt azonban 1619-ben elpusztították, és csak részletei maradtak meg.

142 I. (Szent) Vencel (908–925/935) cseh fejedelem.

143 Az említett festményt nem Cranach festette. A Szent Vencel legendájából vett jelenetek festője nem ismert.

144 I. Boleslav (915 körül – 967/972) fejedelem.

145 A tűzpróba emlékműve (német).

146 Cimabue, eredeti nevén Cenni di Pepo (Firenze, 1240 körül – 1302 körül) olasz festő. Nincs Prágában ismert műve, valószínűleg Dósa ezt az adatot tévesen jegyezte fel.

147 Francesco Trevisani (1656. április 9. – 1746. július 30.) olasz festő.

148 Interessant: érdekes (német).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 647 2022. 01. 27. 13:14:46

ban legnevezetesebb a Nepomuk János koporsója, melyet két nagy szárnyas angyal tart, ő meg lebensgrössébe[149] áll a koporsó felett, alatta több angyalok természeti nagyságban. A négy szegeleten nagy nagy geniusok. Szép, valóba gyönyörű munka. Quod plus mind ezüstből, az egész nyom 36 mását!!! Gyönyörű vésés. A Jésusnak nem hiszem, hogy felségesebb, drágább monumentuma volna valahol. Az egész felett egy pompás veres bársony baldachin függ, négy szegét négy nagy szárnyas angyal tartja. A 4 nyom 910 márka ezüstöt. A koporsó alja oldalain a Nepomuk János martyromságai vagynak kiöntve rézből. Egy más oltár mellett fel van függesztve egy azon 170 golyóbisok közül, melyek a husziták-svédek által és a 7[150] esztendős háborúban ezen templomba lövettek. Itt-ott a monumentumokon látszanak a golyóbisok nyomai. Van egy jérusalemi gyertyatartó a Salamon Vorhofjából[151] Fridericus Barbarossa[152] ajándékozta Ferdinándnak. A templom közepén elöl van az ide temetkezett királyok monumentuma kararai [!] márványból. Nekem nem igazán tetszett. Azzal szemben egy theatrum forma, ahová a jubileumkor a Nepomuk János testét kiteszik. Ennek balján van a királyné gyónószéke, satöbbi. Az egész templom állása hajó formán görbül. Menyegzetén sok ciráda és felyül kereken körül nagy ablakok. Épült a X. században. Szent Vincent tette fundamentum kövét. Több főfamiliák kriptái itt vagynak satöbbi satöbbi. Azon részén a templomnak, melyet a protestáns ágyúk megrongáltak, e van írva: „Deus, gentes venerunt et polluerunt haereditatem tuam."[153] A Burg mellett van a fürst Ertz Bischof[154] palotája.[155] Sokat mutat kívülről. Ennek szomszédjában a Nationale Muzeum[156] és Bildergalleria.[157] Ezeket szeredán és csötörtökön mutatják. Az idegeneknek másszor is, de persze hogy pénzért és csak futva. Én, minthogy ezeknél már Bétsben bizonyoson különbeket láttam, és Németországon különbeket fogok látni, csak azért, hogy mondhassam, hogy voltam is benne, nem nézem meg, akár szégyen, akár nem. Még egy két utcát a hegyes Kleinseitén megfutottam. Elég szép épületek vannak benne. S azokból valóba szép kinézés. Azzal visszatértem. A délután a Roszmarkon[158] keresztül, melyet egy lovas statua és a Szt. János faragottképe akar ékesíteni (mind kettő szegény és durva munka) felhágtam a bástyára,

---

[149] In Lebensgröße: életnagyságban (német).

[150] E helyütt egy utólag, ceruzával írt helyesbítés a dátumot a harmincéves háborúra javította. 1648-ban egy svéd sereg vette Prágát ostrom alá, de a védősereg és a helybéli lakosság megvédte a várost.

[151] Vorhof: előudvar (német). A Salamon király által épített jeruzsálemi Templom előudvaráról van szó.

[152] I. (Barbarossa) Frigyes (1122. december – 1190. június 10.) 1152-től német király, 1155-től német-római császár.

[153] Uram, pogányok jöttek ide, és meggyalázták örökséged (latin). Biblia, Zsoltárok könyve, 79, 1.

[154] Erzbischof: érsek (német).

[155] Arcibiskupský palác v Praze. A prágai érseki palotát a 17. században építették barokk stílusban, de többször átépítették.

[156] Nemzeti Múzeum (cseh: Národní muzeum). Az intézményt 1818-ban alapították, 1821–1847 között a prágai várban álló Sternberg-palotában üzemelt.

[157] A Prágai Nemzeti Galéria (Národní galerie v Praze) alapja a Sternberg-gyűjtemény volt, amelyet Franz Josef Sternberg alapított 1796-ban.

[158] Rossmarkt. A Vencel teret (csehül: Václavské náměsti) 1848-ban nevezték el Szent Vencelről. Azt megelőzően a középkorban és az újkorban Lópiacnak (németül: Rossmarkt, csehül: Koňský trh) hívták. Prága újvárosának egyik központja.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 648 2022. 01. 27. 13:14:46

ennek a város felé lankás oldalán és a falakon sétálóhely van készítve. A fák még ifjak, de valóban szép fog lenni. A kinézés a városra és a hegyekre gyönyörű. A bástyáról leereszkedtem a Neustadtba. Rendetlennek, formátlannak tetszett. Csakugyan van benne néhány szép épület is, mint példának okáért az ispotály, ezen inscriptióval „Saluti aegrotum[159] Josephus II et Leopoldus II Augusti 1790".[160] A fogház,[161] melyen ezen inscriptiók vagynak a „Nemesis Bonorum Custos, sontium castigatrix, – securitatis publicae vindex[162] és alább: Ergastula ad salubritatem restituta jussu ac solicitudine paterna Francisci I Aug. 1806".[163] És több kaszárnák az mik. [!] Egy szökőkúton ezt a furcsa inscriptiót látám visszajövetembe az alléén: „Der Vaterstadt gewidmet von ihren Mitbürgern."[164] Az új városba van a süketnémák institutuma is.[165] Östve felé az idő csendes lévén, felmentem a bástyára, melyen meglehetős számú nép sétált. A nap haladófélben volt. Egy dombon lévő padra leültem. Egyszerre megtódultak a harangok vesperre.[166] Egyik alig szűnt meg, a másik kondult. A várost köd fedte. A haladó nap látása s a harangok zúgása minémű érzéseket ébresztettek fel légyen egy hazájától, kedveseitől oly messze csupán magára hagyatott, érezni tudó szívbe, nem próbálom leírni; bajjal tudék komoly andalgásomból magamhoz jönni. Haza gondolkoztam, s hirtelen melegülni kezdettem. Be nagy boldogság, ha vagynak szeretetünk tárgyai, akiktől viszont szerettetünk. Egy csupa gondolat azokról, radicalis curát tesz a beteg lelken, satöbbi.

28. Az idő felleges, de tűrhető vala. Elmenék ismét a Miklós templomába és a Dommkirchébe, még egyszer megnézegetem őket. Megpillantám a publicumot, valóban sok szép és interessant ábrázatra találtam. A toilettyek[167] bétsi és csinos. Megjártam a Burg túlsó részét is. A sáncon kívül, mely fákkal van bénőve, látszanak a batteriák nyomai.[168] A lankás hely egyik öblébe egy granit oszlopra tanáltam, ezen felyülírással „viro indefesso et forti, Austriae Generoso Duci Carolo Reinhardo L. B. Ellrichshausen[169] hoc virtutis Praemium, Gratitudinis Exemplum Monumentum posuit Josephus II. Rom. Im.

---

[159] Helyesen: aegrotorum.

[160] A betegek gyógyulásáért II. József és II. Lipót 1790 augusztusában (latin). Az Általános Oktatókórházat 1790-ben nyitották meg II. Józsefnek az Osztrák Birodalom egészségügyi intézményeiről szóló 1781-es császári rendelete alapján.

[161] Az újvárosi Városháza (német: Neustädter Rathaus, cseh: Novoměstská radnice) a 14. században épült. A 15. században készült a tornya, amelynek a földszintjét börtönként használták. 1784-ben Prága egyes, addig önálló településként működő városrészeit egybeolvasztották, és ennek az egyesített városnak igazgatási központja az óvárosi városháza lett. Az Új Városháza épülete ezért feleslegessé vált: a továbbiakban bíróságként és tömlöcként hasznosították.

[162] Nemezis a jók védelmezője, a bűnözők megbüntetője, a köznyugalom védelmezője (latin).

[163] Az egészség érdekében I. Ferenc parancsára és atyai gondoskodásával helyreállított fegyházak 1806. augusztus (latin).

[164] A szülővárosnak ajánlják a polgárai (német).

[165] Böhmisches Institut für Taubstummen. A prágai siketnéma-intézetet II. József döntése alapján 1786-ban alapították bécsi minta alapján.

[166] Vesper: este (latin).

[167] Toilette: öltözködés, ruha (francia).

[168] Battéria: védművek, ágyúütegek helyei.

[169] Karl Reinhard von Ellrichshausen (Assumstadt, 1720. január 5. – Prága, 1779. június 9.) hadvezér Mária Terézia uralkodása idején, a hétéves háborúban harcolt.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 649 2022. 01. 27. 13:14:46

1779";[170] melyet alig olvashaték el a dísztelen deszkakerítés hasadékján keresztül. Délután szép lévén az idő, felkerestem a sétáló publicumot. Az Invalidusok kaszármája[171] [!] felé bojongtunk. Én is mentem a sokaság után, de nem úgy, mint a prágai boldogok boldogtalanok, párjával, hanem csak magamra. A kaszárma szép épület lesz vala, ha bévégződhetett volna. Josef kezdette, félbe maradt. Meglehetős távolságra fekszik a várostól a Moldvapartján. Visszajötembe befordulék a Stadt Hamburgban, s egy pohár sert megivám cum devotione. Ezen jámbor italra nagy szükségem van, bajoson tudom megszokni. Mindjárt mindjárt elcsapja a hasamat. Quo jure?[172] nem tudom.

29. Ez nap tovább akarék indulni, de alkalmatosságot nem kaphatván, elmenék reggel az universitásba professzor Ficher[173] leckéje meghallgatására. Számos hallgatói valának a 4ik esztendős juristák közül. Prolegált a Gerichtsordnungból, de juramento decisorio.[174] Vortragja[175] könnyű, eleven, módja kedves és a figyelmet eléggé megkötni tudó, egyszóval jó és legjobb azok közt, akiket én hallottam. Állításait példákkal helyesen világosítja. Örvendek rajta, hogy hallhattam. Lecke után a bánkálba mentem, s 30 saxoniai kétforintos tallért váltottam. Közel lévén a Burghoz, felszaladtam a Nemzeti Múzeum megnézésére. A Bibliotheca egy kis csinos, kerek szobából áll. Kevés számúak a könyvek, melyek Naturhistoricumot és Bohemiát tárgyazók, alig teszi 1/6-át a vásárhelyi Collegium Thekájának.[176] Mutatának egy legelső cseh nyomtatást de anno 1468,[177] amelyik szobába egynéhány manuscriptum van, s azok közt egy Codex Iustinianeus.[178] Ezután lépünk bé egy hosszú szálába,[179] melynek bal oldalán mineralogiai gyűjtemény van többnyire bézárt fijókokban. A jobb oldalon kevés számú hazai állatok, madarak, egy kis madár scelet[180] collectióval. Közböl egynéhány idegenföldi állatok, például krokodilus, fókák, satöbbi. Az egész 1822 kezdődött privát ajándékokból. Kicsiny valóba még a pesti múzeumhoz képest is, sőt, ez áll úgy ehhez, mint a bécsi a pestihez. Visszajöttembe a hidat observaltam,[181] a bal oldalra egy 4szegü veress márvány táblán egy

---

[170] A fáradhatatlan és bátor férfinak, Ausztria nemes hercegének, Carlo Rinhardo L. B. von Ellrichshausennek vitézsége jutalmaként, a hála jeleként ezt az emlékművet állíttatta II. József római császár 1779.

[171] Invalidovna. Ispotály, amely 1731–1737 között épült Prága Karlín/Karolinenthal nevű városrészében a hadirokkantak számára. A monumentális épületet nem tudták teljesen befejezni.

[172] Quo iure: milyen jogon, (itt) miért (latin).

[173] Franz Fischer (1793–?) jogászprofesszor, a kereskedelmi jog tanára.

[174] Decisorium iuramentum: perdöntő eskü (latin). A teljes mondat: A bírósági rendtartásról, a perdöntő esküről tartott előadást.

[175] Vortrag: előadás (német).

[176] A Teleki–Bolyai Könyvtár (rövidítve: Teleki Téka) Marosvásárhely legfontosabb könyvtára. 1797-ben létesítette gróf Teleki Sámuel, Erdély kancellárja.

[177] A Trójai krónika (Kronika trojánská). A nyomtatvány a 15. század második felében készült Pilsenben. A kiadás dátumaként sokáig 1468-at feltételezték (a könyvben ez a dátum szerepel), így a legkorábbi fennmaradt cseh nyomtatványnak tartották. Ma már az az általános vélemény, hogy valószínűleg 10 évvel később készült.

[178] Codex Iustinianus. Az I. Iustinianus bizánci császár által elrendelt kodifikáció első eredménye, 528-ban adták ki.

[179] Sala: szoba (olasz).

[180] Skelet: csontváz (német).

[181] A Károly híd.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 650 2022. 01. 27. 13:14:46

kettős réz keresztet, mely előtt a víz felé vasrostély van. Talán ezen helyről vettetett le Nepomuk János? Megnéztem a Grosser Ringen[182] is egy monumentumot, melyről azt hallottam, hogy cseh támodás emlékezetére készült. Egy darabig 4 szegű pyramis, melynek 3 szegeletén az erő szimboluma karddal vág a szárnyas és letapodott monstrum nyaka felé. A pyramisból emelkedik fel egy oszlop, melynek tetején egy szent faragott kép van.[183] Egy Wexelstubéba[184] elváltám 7 vásott aranyaimat. Per 11 Rf 35 Kr váltotta közönségesen. Prága nagyváros, elég élet, elevenség van benne, s itt lévén a csehországi igazgatás. Sok úr és luxus, a Beleuchtung[185] jó. Az utcán nem igen pipáznak. A politzia a bétsi mustrához[186] van szabva.

30-án indulék el Dresda felé. Töplitzig[187] fogadtam a Landkutsert tringelddel[188] együtt 6 WW rénes forinton és 40 Kreutzeron. Szerencsémre egy ügyes és ifjú prágai kereskedő leve útitársam, akivel való időtöltésem valóba interessant és kedves vala. Prágából kimenve a vidék hegyes völgyes. Az út igen jó. Mindenütt szép, és sokhelyt gyümölcsfa allee. Az útfélen több szabad és igen rendesen ültetett gyümölcsfakertekre tanáltam. Társam azt mondá, hogy ezen vidék a gyümölccsel nagy kereskedést űz. A nyerssel fel Berlinig, az aszúval[189] Ausztriába. Különösön a cseresznyét és almát dicsérte. Jobbra hagytuk a hegyek alatt Mölnik[190] városát, ahol egy Csernopolig [?] nyúló hegy a Csehország hegyalja, bora mindkettőnek könnyű, tiszta és jól iható, magam is kostoltam pro curiositate.[191] Egyebütt kevés és nem igen iható bor terem egész Csehországban. Tovább ugyan csak jobbra maradt Radnitz,[192] egy kis hercegség fővárosa. Estvére értünk Theresienstadtba,[193] mely egy igen szép erősség az Eger[194] vize mellett. 3as vízzel tele sánc veszi körül, és mesterségesen a kasseleket[195] messzire el lehet borítani vízzel. Ezen városban, aki megtelepedik és házat épít, 30 esztendeig minden teréhtől ment, sőt, ha szükséges, materiálét is kap az aerariumtól,[196] melyet per partes 30 esztendő alatt fizethet le. Még sok üres fundusok vagynak a város közepén, melybe a Commen-

---

182 Más néven Altstädter Ring, Staroměstské náměstí, tér Prága óvárosának központjában.

183 Az oszlopot 1650-ben III. Ferdinánd császár állíttatta hálából Szűz Máriának, amiért 1648-ban megvédte Prágát a svéd csapatoktól. 1918-ban ledöntötték, csak 2020-ban állították részben helyre.

184 Wechselstube: pénzváltóhely, -bolt (német).

185 Beleuchtung: világítás (német).

186 Mustrához: mintához.

187 Töplitz (ma: Teplice, Csehország).

188 Trinkgeld: borravaló (német).

189 Aszalt gyümölcs.

190 Mölnik (ma: Mělník, Csehország).

191 Pro curiositate: a kíváncsiság miatt (latin).

192 Radnitz (ma: Roudnice nad Labem, Csehország). A 17. században a Lobkowicz családhoz került. A család kastélya a környék fontos kulturális központja volt.

193 Theresienstadt (ma: Terezín, Csehország). Mária Terézia után elnevezett mesterséges erődváros, amelyet II. József 1780 és 1790 között építtetett klasszicista stílusban.

194 Ohře, az Elba mellékfolyója.

195 Kastell: erőd (német).

196 Aerarium: kincstár (latin).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 651 2022. 01. 27. 13:14:46

dans[197] lakhelye. A kaszárniák, Zeughaus,[198] a templom nevezetes épületek. Szép a Parade piac,[199] és szépek a sáncok közt a sétálóhelyek, kertek. Innen reggel 6 órakor megindulva jobbra hagytuk Leitmeritzet.[200] Meglehetős nagyságú, szép fekvésű Kreisstadt.[201] Frustukoltunk[202] Lobositzen,[203] mely egy kisded városocska, s igen szép hatásos, s valóban romantisch, fenyvesekkel fedett helyeken keresztül. A csehországi Mittelgebirg egy láncán keresztül leereszkedtünk Töplitzbe, mely egy a Mittel és Ertzgebirg[204] között lévő igen szép völgyben, a Töpel vize mellett feküvő város. A tavaszi és nyári hónapokban híres fördőiért Németországból s az egész Európából is igen sok úri vendégek, sőt uralkodók is szokták megkeresni, akiknek elfogadására sok szép gasthausok[205] vagynak. A legújabb és szebb stylus szerint építve.[206] Én a Fejér Lónál voltam szállva. Ebéd után a ferdők nézésére mentem. A főforrás van a városban a közönséges városi fördőnél. Egy lábnyi vastagságra buzog ki a kőszikla hasadékból a 34° R melegségű víz egy kád formában, ahonnan canalisokon derivalódik a szomszédban lévő Frauenbadba, a Fürsten, Gürtler és Herrenbadba.[207] Ezen három igen szép épületben van, különösön pedig az utolsó, ahol szokott szállva lenni a prussus[208] király is. A várossal csaknem összeragad Schönau,[209] ahol vagynak a következendő ferdők: K. Preuschisses Militaer Bäde Institut,[210] Bürgerspital,[211] Badehospital für Arme;[212] K. Saechssisches Zimmer,[213] mind a 4 egymás mellett lévő kisded épületekbe. Távolabb isolálva van a Steinbad[214] – benne és a közel levő Tempelbe való 20 kádok – és 2 közfördők – egy a Steinbad épületje közepébe lévő ovalis nagy kőkádba lassan buzgó 30° R melegségű vízből 70 minuta alatt telik meg. A falunak éppen a túlsó szélén van egy obscurus épületben a Schwefelbad. Melegsége 27° R. 4 kád van, melynek tsőji 6 esztendő alatt, a Swefel saltzal[215] megtelvén,

---

197 Commendans: parancsnok (latin).
198 Zeughaus: fegyverraktár (német).
199 Paradeplatz: dísztér (német).
200 Leitmeritz (ma: Litoměřice, Csehország).
201 Kreisstadt: járási székhely (német).
202 Frühstücken: reggelizni (német).
203 Lobositz (ma: Lovosice, Csehország).
204 Mittel- und Ertzgebirge.
205 Gasthaus: vendégház, fogadó (német).
206 A város jelentős része 1793-ban egy tűzvészben elpusztult, ezt követően klasszicista stílusban építették újjá.
207 A Dósa által említett négy fürdőt már egy 17. század eleji leírás is említi, a város legrégebbi fürdői közé tartoztak. Reuss, 1835, 118.
208 Prussus: porosz.
209 Mára teljesen összenőtt Teplicével, időnként a Teplitz-Schönau alakot is használják.
210 A porosz király alapította a beteg porosz katonák számára. A porosz hadseregből ide küldött katonák 4 körben váltották egymást minden évben.
211 1821-ben építették a fürdővendégek adományából.
212 A szegények számára fenntartott intézmény, ahonnan segélyt és pénzt is kaptak a rászorulók.
213 Valószínűleg Dósa a Sächsisches Hausra gondolt, amely azonban vendégház volt.
214 Fürdőhely Schönauban.
215 Schwefelsalz: kénsó (német).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 652 2022. 01. 27. 13:14:46

éppen ekkor reparálták. Ezentúl kezdődik a Schlossberg,[216] egy magas kerek hegy. Szép lehet a tetejébe lévő ruinák[217] körüli kinézés. Egyedül restelltem felmászni a magas hegyre. Voltam ezen város birtokosa, Hertzeg Clary kasteljába és kertjébe is.[218] Az épület sokat mutat. Bemenve megcsalt, a kert anglus ízlésre készült, gyönyörű lehet tavaszszal. Van benne tó is. Visszatértembe megferedtem 30 WW költségért. Egész meleg volt a víz. Rövid ideig ültem benn. A kád is, mely csaknem mindenikben különböző színű kockás márván táblákkal van kirakva, nem elég mély némely helyt. Egy szó, mint száz, Töplitz egy igen szép és gyönyörű feredő. Nyárba, amikor a közel levő szebb partik a kimenetelt inkább megérdemlik, mint most. Sajnálom, hogy a közel fekvő Duxba,[219] a Vallenstein idejebeli reliquiákat[220] meg nem nézhettem, de mindent látni nem lehet, kivált szegény legénynek!

1. Aprilis. Nem kaphatván Dresdába menő szekerest, önként fogadám el hívását egy Perka nevű jó ifjúnak, (aki itt commissariatus mellett practicans)[221] a Schlossberg megnézésére. Öt személyből állott a társaság, és az öt történetesen annyiféle nemzetből való volt, tudniillik egy olasz kereskedő, egy francia nyelvmester, egy német, egy cseh és én. Hamar megesék az esmeretség, s vígan lépteténk a hegyen felfelé, melynek tetején egy régi vár fennálló ruináira tanálánk.[222] A vár falain, mely alatt régen kazamaták és most is lakható szobák vagynak, bátran lehet járni, s ezektől a szembelévő Hoch Gebürgre s Töplitz völgyére – Marienschein felé[223] – az Elba partjain gyönyörű felséges a kinézés. Gyakran meg szokták ezt keresni a ferdővendégek, ennél fogva a fenn lakó egyszersmind quasi restaurateur[224] is. Mi is itt frustokoltunk, kiki 3 findsia[225] kavét és vajas kenyeret, s egyik-egyik fizetett 30 WW Kreutzert. E bezzeg nem drága. Sokáig mulattunk a várfalakon, mert lehetetlen a szép kinézéssel jóllakni. Az idő kedvező volt. A mai nap reggel egy lesz csehországi legkedvesebb reminiscentiáim közül.

2a. Megindulék Eilwagennel[226] Dresda felé. Landkuttserre nem találhattám. Fizettem 12 W:W forintot, minthogy a Prágából jött szekér meg vala telve, nekem és egy ügyes kis barna leánynak külön szekeret adának. Nem messze Töplitztől, egy posta-

---

[216] Schlossberg (ma: Doubravská hora, Csehország). Egy hegy, amely az észak-csehországi Teplice városának keleti szélén fekszik.

[217] Ruina: romok (latin).

[218] Töplitz 1945 májusáig a Clary-Aldringen családhoz tartozott. A birtok és a kastély ekkor Karel Josef Clary-Aldringen (1775–1831) tulajdona volt.

[219] Dux (ma: Duchcov, Csehország). A harmincéves háború alatt a város elpusztult. Ezt követően a Wallenstein család székhelye lett, akik több épületet is emeltek.

[220] Reliquiák: (itt) romok (latin).

[221] Commissariatus mellett practicans: Biztos mellett gyakornok.

[222] A várat a 15. század második felében építették. A 16. században végzett nagyobb átalakítások során bástyákból álló biztonsági gyűrűvel látták el. A harmincéves háború idején a hegyi erősséget már nem használták. 1655-től kezdve elhagyatott volt.

[223] Marienschein (ma: Bohosudov, Csehország).

[224] Restaurateur: vendéglős (francia).

[225] Findzsa: kávéscsésze.

[226] Eilwagen: postakocsi, gyorskocsi (német).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 653 2022. 01. 27. 13:14:46

statióra[227] esik Culm.[228] A postaházon innen, balra van a prussus,[229] jobbra az ausztriai monumentum[230] felemelve a culmi ütközet emlékezetére.[231] Culm felett látszik ama kápolna, amelyből dirigálta a francia generalis Wandame[232] az ütközetet, aki ebbe el is fogattatván Sándor cártól[233] goromba magaviseletéért Siberiába küldetett. Kevés időm vala a monumentumok nézésére. Az Eilwagen nem utazónak való. A prussus kisded, ezen felyül írással: Dem gefallenen Tepfern dankbar vom König und Vaterland,[234] az ausztriai nagy és impozáns, elején egy oroszlány nyugszik, öntött munka. A pyramis magas, szépen van helyheztetve, sok inscriptio rajta, melyet a sietőség miatt nem lehete copiroznom. Ezen túl kezdődnek az Ertzgebirgék, meredek hegy fenyvesekkel. A kinézés Culm és a Mittelgebirgék felé az elragadásig felséges, mely még interesantabb lesz a hegy tetejéről. El valék merülve a szép hely nézésébe, midőn egyszerre a hegy tetején lévő templomban az orgona megszólalék, és kimagyarázhatatlan schwungot adá érzésimnek, melyet csak az esmérhet, aki a természet szépségét vallásos pontból tudja melegen felfogni. Ez után lejteni kezdénk. A köd a kinézést elzárta, az időtöltés a szekérbe szorula, nagy procenttel,[235] mert egy szép leány oldala mellett, akit szép és eléggé ártatlan magaviselete előttem interessanttá tett vala, utazni kedves dolog. Kevés ideig tarta gyönyörűségem. Peterswaldnál[236] a határszélen a két Eilwagenből kiszálíták az utasokat, s bépakolák egy nagy saxoniai szekérbe. Csakugyan itt sem panaszkodhatok, mert a kis leánynak kedve vala mellém ülni. A conversatiót[237] folytattuk, s így tudám meg, hogy egy csehországi stiftből[238] megyen a mariensterni stiftbe.[239] Kár, hogy ilyen teremtés a klastrom falai közé van számkivettetve. Pirnába,[240] mely egy kis saxoniai város vagy helység az Elbe mellett, esmét más szekérbe pakoltak. Fatalis módi ez, a pakolás késlelteti az utat. Itt már a havasból kijőve, derültebb és míveltebb helyekre tanáltunk sűrű falukkal és helységekkel. Pirnába egy árvák háza van, anglus fundatio. Furcsa gyakorlatát látám az árváknak. Több befedett targontsákba 4:6:8 pár bé volt fogon hámba, azt

---

[227] Postastatióra: egy postaállomásra.
[228] Németül: Kulm (ma: Chlumec, Csehország).
[229] Eredetileg egy öntöttvas piramis volt egy vaskeresztel a tetején. Ezt a keresztet 1813-ban adományozta III. Frigyes Vilmos porosz király mint háborús kitüntetést.
[230] A közelben lévő osztrák emlékművet 1825-ben emelték. Teplitz közelében 1835-ben állították fel az orosz emlékművet.
[231] A kulmi csata 1813. augusztus 29–30-án zajlott le. A Vandamme tábornok által vezetett francia hadsereg a Michael Andreas Barclay de Tolly (1761. december 27. – 1818. május 13.) orosz tábornok által vezényelt osztrák–porosz–orosz csapatoktól vereséget szenvedett.
[232] Dominique-Joseph René Vandamme (1770–1830) francia tábornok.
[233] I. Sándor (1777–1825) orosz cár.
[234] Az elesett áldozatoknak köszönettel a király és az anyaország (német).
[235] Nagy procenttel: nagy százalékban.
[236] Peterswald (ma: Petrovice, Csehország).
[237] Conversatio: beszélgetés (latin).
[238] Stift/Frauenstift: apácakolostor, vagy az apácarendekéhez hasonló szabályok szerint élő női közösség, amelynek tagjai főként a nemesség soraiból kerülnek ki (német).
[239] A Sankt Marienstern-i kolostor a ciszterci rendhez tartozik, a németországi Szászország tartományban található, 1248-as alapítása óta szakadatlanul működik. Gurlitt, 1912, 142.
[240] Pirna (Németország).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 654 2022. 01. 27. 13:14:46

húzták ki a mezőre hajdan főn. Talám bizony nem gályavonásra nevelik? A vidék mindenütt szép és derült vala, melyben a sebes menetel, a kinézés alkalmatlan volta miatt sokat gyönyörködni nem lehete. Délután fél 3ra érkezénk meg Dresdába 9órai utazás után. Ha elkerülhetem, többet Eilwagennel nem utazom, erre is a szükség kényszerített. [...]

Rövidítések és irodalomjegyzék

ANDJC — Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága)

- F 250 — Fond familial Wesselényi din Jibou (A zsibói Wesselényi család fondja)
- F 169 — Fond Personal Dosa Elek (Dósa Elek személyi fondja)

ANDJM — Direcția Județeană Tirgu Mures a Arhivelor Naționale (Román Nemzeti Levéltár Marosvásárhelyi Igazgatósága)

- Colegiul reformat TM — Fond Colegiul reformat Tirgu-Mures (A marosvásárhelyi református kollégium fondja)

BCULB — Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca (Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár Kézirattára)

- Ms 3158 — Általános jegyzések és kivonatok az erdélyi országgyűlési jegyzőkönyvekből és irományokból
- Ms 1994 — A marosszéki primipilus és pixidarius székelyek tisztválasztásbeli szabad votumok megszorítása ellen előterjesztett vélekedés
- Ms 1818 — Bentham Jeremiás – Dumont István: Értekezés a törvénykezési bizonylatokról
- Ms 2215 — A jogbiztonság feltételei

GM M — Gemersko-Malohontské Múzeum, Kniznica, Rimavská Sobota. (Gemersko-Malohontské Múzeum, Könyvtár, Rimaszombat)

- 9573 — Dósa Elek útinaplója 1830.

MNL OL — Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- X7162 — Dósa Elek iratai

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 655 2022. 01. 27. 13:14:46

MTA KIK — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
- NJ, 1863 — Nagygyűlési jegyzőkönyv 1863.
- RAL 194/1867 — Dósa Elek levele báró Eötvös Józsefhez, Pest, 1867. január 6.

TBK — Teleki–Bolyai Könyvtár
- Ms 269 — Extractus juris natura, 1828

*

Á. R. 1867 — Á. R.: *Dósa Elek (1803–1867),* In: *Vasárnapi Ujság,* 14. (1867) 47. sz.

Balás 1977 — Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete 1540-ig*. Budapest, K. n., 1977 (kézirat).

CLXXVI. ülés jegyzőkönyve 1868 — *CLXXVI. ülés jegyzőkönyve*, In: *Az 1865-dik évi deczember 10-dikére hirdetett országgyülés képviselőházának jegyzőkönyve III,* Pest, Emich Gusztáv, 1868, 70.

Dósa 1867 — Dósa P.: *Pesti levél,* In: *Székely Közlöny* (1867) 35. sz. 280.

Dósa Elek 1867 — VK.: *Dósa Elek,* In: *A Hon,* 5. (1867) 268. sz. 2.

Dósa 1868 — *Dósa Elek,* In: *Protestáns Képes Naptár,* Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1868.

Dumont–Atkinson 1914 — Étienne Dumont – Charles Milner Atkinson: *Bentham's Theory of Legislation,* London–Edinburgh–Glasgow–New York–Toronto–Melbourne–Bombay, Oxford University Press, 1914.

Farkas 1867 — *Országgyűlési emlékkönyv,* szerk. Farkas Albert, Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1867.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 656 2022. 01. 27. 13:14:46

Fekete
1975 Fekete Gézáné: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1975.

Gurlitt
1912 Cornelius Gurlitt: *Marienstern,* In: *Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen*. 35. Heft: Amtshauptmannschaft Kamenz, Dresden, C. C. Meinhold, 1912.

Koncz
2006 Koncz József: *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. kollégium története (1557–1895),* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.

Miskolczy
1986 Miskolczy Ambrus: *Erdély a reformkorban (1830–1848),* In: *Erdély története 1830-tól napjainkig,* szerk. Szász Zoltán, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986 , 1193–1345.

Nagy
2014 Nagy Péter: *Dósa Elek és az úrbér kérdésének hírlapi vitája,* In: *Acta iuvenum Caroliensia V,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. 94–110.

Nagy
2015a Nagy Péter: *A Hármaskönyv és Dósa Elek* Erdélyhoni jogtudomány *című műve,* In: *Jogtörténeti Szemle,* 17. (2015) 2. sz. 34–41.

Nagy
2015b Nagy Péter: *Dósa Elek élete és egyházi munkássága,* In: *Theológiai Szemle,* 58. (2015) 1. sz. 43–49.

Nagy
2015c Nagy Péter: *Gondolatok az erdélyi úrbérkérdésről egy államférfi és egy jogtudós tollából, Wesselényi Miklós Dósa Elekkel folytatott levelezése alapján,* In: *Acta Iuvenum Caroliensia VI,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 94–123.

Nagy
2017 Nagy Péter: *Erdélyi református egyházjog és a realisztikus történeti-jogi iskola,* In: *Jogtörténeti Szemle,* 19. (2017) 4. sz. 35–39.

NDB
2005 *Neue deutsche Biographie,* 22. kötet, szerk. Franz Menge, Berlin, Duncker und Humblot GmbH, 2005.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 657 2022. 01. 27. 13:14:46

Pál
2010 Pál Judit: *Unió vagy „unificáltatás"? Erdély uniója és a királyi biztos működése 1867–1872,* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010.

Pál-Antal
2004 Pál-Antal Sándor: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig,* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2004.

Papp
1922 Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond,* I, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadója, 1922.

Reuss
1835 Ambrosius Reuss: *Die Bäder von Teplitz und ihre bewunderungswürdige Heilkraft bei vielen und häufig vorkommenden äussern und innern Krankheiten,* Prag–Leitmeritz–Teplitz, Carl Wilhelm Medau, 1835.

Seifert
2011 *Goethes Leben von Tag zu Tag: Generalregister: Namenregister – Register der Werke Goethes – Geographisches Register,* szerk. Siegfried Seifert, Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH–Co. KG, 2011.

Somogyi
2017 Dósa Elek: *Marosszék 1848–1894*, sajtó alá rendezte: Somogyi Gréta, Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2017.

Szabó
1867 Szabó Samu: *Makfalvi Dósa Elek,* In: *Székely Közlöny,* 1. (1867) 35. sz. 254–256.

Szabó
2019 Szabó Béla: *Dósa, Elek (1803–1867), Jurist,* In: *Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815 Online-Edition,* Lfg. 8 (10. 12. 2019.), Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften (ÖAW), 2019. Paper: https://biographien.ac.at/ID-184.6441140407955-1. (Utolsó letöltés: 2021. június 10.)

Ürmössy
1894 Ürmössy Lajos: *Tizenhét év Erdély történetéből 1849. július 19. – 1866. április,* Temesvár, Csanád-egyházmegyei Könyvsajtó, 1894.

Wesselényi
1925 *Báró Wesselényi Miklós útinaplója: 1821–1822*, Cluj – Kolozsvár, Concordia Nyomda, 1925.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 658 2022. 01. 27. 13:14:46